

DE TERUGKEER VAN HET HERSTEL NA HET GENEZINGSPROCES, EEN HISTORISCHE CORRECTIE

1 Inleiding: van genezen tot herstellen, de ervaringsdeskundige toevoeging aan de gevestigde geneeskunde vanaf het eind van de twintigste eeuw

2 Mensen die lijden, een eenvormige buiten medische groep?

3 Hoe de patiënt “zijn leven terug geven” en wederom maatschappelijk te gronden? De indiaanse riten en gebruiken

4 Hoe de patiënt “zijn leven terug geven” en wederom maatschappelijk te gronden? De Europese spirituele erfenis

5 De ideologische last van de vooruitgang

6 De menselijke last van de vooruitgang

7 Genezen maar niet hersteld

8 Hersteld: een vernieuwde menselijkheid

9 Het herstelproces en ervaringsdeskundigheid: een nieuw cultureel klimaat, brengt een historische correctie

DE TERUGKEER VAN HET HERSTEL NA HET GENEZINGSPROCES, EEN HISTORISCHE CORRECTIE

1 Inleiding: van genezen tot herstellen, de ervaringsdeskundige toevoeging aan de gevestigde geneeskunde vanaf het eind van de twintigste eeuw.

Ervaringsdeskundigheid heeft het tij mee: het is een praktijk die inmiddels een redelijke maatschappelijke ingang heeft gevonden en in toenemende mate een volwassen gestalte binnen de zorg heeft verworven. Wat is er zo specifiek aan ervaringsdeskundigheid en vooral, waarom heeft het niet altijd gelijk gelopen aan de verrichtingen van de professionele maatschappelijke en medische zorg? Is deze laatste soms de laatste twintig jaar niet goed genoeg bevonden zodat zij aanvulling van professioneel geworden amateurs nodig heeft? Doel is niet de gevestigde medische orde aan de kritiek van de antipsychiatrie van de jaren zeventig te willen onderwerpen. Dit is zeer maatschappijkritisch. Hier is niet de psychiatrische patiënt, maar de maatschappij gek. Met een historische schets van de lijdende mens en de voor hem aanwezige hulp zal getracht worden duidelijk te maken dat de gevestigde medische orde vanaf het eind van de twintigste eeuw als te beperkt ervaren is. Deze verandering in ervaring is een uiting van culturele veranderingen die zich onder andere uitdrukt in de heropleving van religie en spiritualiteit. Genezen, waar de gevestigde geneeskunde het alleenrecht op heeft - is uiteindelijk nog geen herstellen maar slechts een voorwaarde voor het veel ruimere begrip herstel.

2 Mensen die lijden, een eenvormige buiten medische groep?

Cultuur is wel gedefinieerd als het ontwerp dat de rol van het toeval in het menselijk leven vermindert en waar mogelijk elimineert. Tot en met de vroegmoderne tijd - tot en met het begin van de negentiende eeuw - is de rol van het (nood)lot bepalend in het leven van gewone mensen tot koningen. Is het niet bij oorlog en economische crisis, dan wel in de vorm van ziekte en ongelukken dat het noodlot voortdurend op de achtergrond mee loert. In onze cultuur niet meer zo duidelijk, is het menselijk slachtofferschap tegenover het lot is nog steeds schrijnend aanwezig bij bijvoorbeeld auto ongelukken. Dit verhaal gaat over de ontwikkeling van de cultuurgeschiedenis en de techniek.

In de heerschappij van het (nood)lot komt vanaf het begin van de negentiende eeuw geleidelijk verandering. Hoogtepunt is de twintigste eeuwse verzorgingsstaat die naast de problematiek van armoede ook die van ziekte en ongeluk in haar armen sluit. Kroon op dit werk is een enorme vermindering van nood, en voorkoming van lijden. Waar genezing een enorme opgang maakt blijft herstel echter een eenzaam, achtergelaten kind op de weg van het vooruitgangsproces. Niet uit de verf komt het besef dat genezing slechts het sluitstuk is van een algeheel ontwrichting proces dat ziekte en ongeluk in het menselijk leven en de directe maatschappelijke inbedding nalaat. Het leven is soms jarenlang niet, of krom geleefd, heeft littekens op de ziel nagelaten en een storende werking op de omgeving van de patiënt uitgeoefend. Voor een herstel is het nodig dat het hele persoonlijke leven van de patiënt in ogenschouw wordt genomen en de vergroeiingen en scheefgroei in zijn levensloop worden behandeld. Ook het maatschappelijke en menselijk weefsel rond de patiënt dienen hierbij betrokken te worden. Als het ontwricht onderdeel van een machine dient het leven weer aan de patiënt teruggeven te worden en zo zijn eigenlijke, oorspronkelijke bestemming weer te vervolgen en wederom ingepast te worden in zijn relaties met andere mensen. Zo bezien zijn mensen die lijden aan het leven een eenvormige, buiten medische groep. Gemeenschappelijk is dat hun levensloop door een ontwrichting gekenmerkt is. Genezen en wel, zijn zij in zichzelf en naar hun omgeving toe, nog steeds een beschadigde groep, lijdend onder verscheurdheid en dus nog steeds behoeftig, nu aan herstel. Terwijl genezing een uitroeijing - dus oplossing van de kwaal betekent - gaat herstel het gehele leven aan; herstel is geslaagd als dit leven wederom in een gezond en zinvol (maatschappelijk) kader geplaatst wordt.

3 Hoe de patiënt “zijn leven terug geven” en opnieuw maatschappelijk te gronden? De indiaanse rituelen en gebruiken

In contacten met niet-westerse volken - vooral de Indianen - stuiten de blanke veroveraars op voor hen allerlei merkwaardige zaken zoals de praktijken van sjamanen en tovenaars bij het herstellen van, en de omgang met, mensen die blootgesteld zijn aan ontwrichtende verschijnselen en gebeurtenissen. Onbegrepen, worden deze rituelen afgedaan als een uiting van primitief bijgeloof van de te onderwerpen volkeren. Later, onder invloed van de moderne

antropologie komt er oog voor de achterliggende werking en rationaliteit van deze inheemse praktijken. Het gaat vooral om een vaak - zeer verfijnde - omgang met de wereld van het onderbewuste en de genezende, maar ook herstellende werking hiervan. Centraal staat het tot zichzelf komen van de geschonden persoon en zijn of haar hernieuwde integratie in de gemeenschap. Onbegrepen door de blanken, hebben deze praktijken vaak een verbazingwekkend genezende en herstelbevorderende werking.

4 Hoe de patiënt “zijn leven terug geven” en opnieuw maatschappelijk te gronden? De Europese spirituele erfenis

Ook Europa kent een zeer rijke, niet modern (medisch)-wetenschappelijke traditie van kennis en gebruiken ter herstel en heelmaking van de beschadigde mens. Bronnen hiervan zijn het volksgeloof, de heksenwijsheid en de overgeleverde inzichten van Rooms-katholieke priesters. Anders dan hun protestantse tegenhangers bedienen deze zich niet uitsluitend van een puur rationele theologie en hebben meer oog voor het mystieke element. Gemeenschappelijk van bovenstaand is een spirituele - en op levenservaring gebaseerde - benadering van de werkelijkheid waarin zaken als ongeluk en tegenspoed en algemene ontwrichting wel een zinvolle plaats en duiding in het menselijk leven kunnen krijgen. Dit in tegenstelling tot het moderne wetenschappelijke wereldbeeld dat geen “zin” aan gebeurtenissen toe kan kennen. Hier is het leven louter een aaneenschakeling van toevalligheden, voortgedreven en geleid door abstracte natuurwetten waar de mens in kan ingrijpen, maar die niets met de mens uit te staan hebben. De oude wijsheidstraditie heeft overigens na lange tijd miskend te zijn door het moderne wetenschappelijk wereldbeeld in de “New Age beweging” tegenwoordig zijn erkenning gevonden.

5 De ideologische last van de vooruitgang

De wetenschappelijke revolutie van de zestiende en zeventiende eeuw die pas vanaf het begin van de negentiende eeuw ook maatschappelijk vaste worteling begint te vinden en de moderne wetenschappelijke geneeskunde voortbrengt,

heeft met veel menselijke en maatschappelijke weerstanden te kampen gehad. In samenwerking met de moderne overheden moeten veel oude gebruiken en gewoonten worden bestreden en overwonnen - bijvoorbeeld op het gebied van de volkshygiëne en nationale administratie - alvorens de moderne geneeskunde vaste voet aan de grond weet te krijgen in de zich moderniserende Europese maatschappijen. Hardnekkiger nog is de weerstand uit met name de volksklasse tegen de normen en waarden van de moderne medische wetenschap; deze staan vaak haaks op de gewoonten en overtuigingen van het volksgeloof. Overal heeft de moderne medische wetenschap te maken met allerlei vormen van "bijgeloof" dat oorzaken en oplossing van medische problemen in puur menselijke fenomenen en houdingen meent te ontwaren. Bijzonder moeilijk uit te roeien is de neiging allerlei vormen van zingeving uit voor de wetenschap "objectieve" gebeurtenissen van het dagelijks leven te "ontdekken". Heel hardnekkig daarom is de strijd geweest tegen deze subjectieve (voor)oordelen en houdingen die lang onder de volksmassa's hebben standgehouden. Deze vormen een ernstige belemmering voor de uitoefening van de moderne medische praktijk. Het belangrijkste project van de moderne wetenschap hierbij is het objectiveren van gebeurtenissen waarvan de betekenis niet eenduidig rationeel vast te stellen is: namelijk het onberekenbare. Anders is uitkomst en oplossing de toevlucht tot het "toeval" voor niet verklaarbare zaken. Deze zaken worden rustig apart gezet om op een later tijdstip, bij voortschrijdend inzicht, eventueel alsnog in een zinvol verklaringsschema te worden opgenomen.

6 De menselijke last van de vooruitgang

Tegenover het volksverzet tegen de medische vooruitgang heeft de medische wetenschap zich ook niet onbetuigd gelaten. Soms vrij hard, en uit haar eigen aard altijd radicaal, heeft zij de volkswijsheid altijd bestreden en daarna de resten van de volkswijsheid - geladen met spirituele elementen en ideeën - aan de kant geschoven, als mede de strijd met de gevestigde goddienst aangebonden. De troost en het "in kracht zetten" waar de oude autoriteiten zoals de wijze dorpsoudste of de priester in voorzagen verdwijnen en worden zelfs belachelijk gemaakt. De patiënt degradeert tot een naakt object waar de

medische wetenschap haar krachten en vermogens op loslaat. De prijs van de vooruitgang is de opoffering van de persoon.

7 Genezen maar niet hersteld

Tegenover de verbazingwekkende toename van de mogelijkheden van de medische wetenschap tot genezing staat in de twintigste eeuw een steeds eenzamere en kwetsbare mens. Niet alleen is de troost en steun van het oude traditionele (volks)geloof vervallen, ook zijn maatschappelijke inbedding in de oude maatschappelijke verbanden is ondergraven. Het moderne kerngezin van ouders met twee kinderen functioneert steeds meer als een individu op zichzelf dat evenals andere individuen als een atoom in het rond draait in een samenleving die steeds minder hechte ankerpunten en identiteitsbevestigende herkenning biedt. De troost die de samenleving aan achtergebleven vrouwen en moeders tijdens de wereldoorlogen biedt bij gevallen vaders en zonen is dat zij deel hebben gebracht aan “het grote offer”. Bijna even abstract is de troost bij door zelfmoord omgekomen kinderen, het is een soort “pech”, “we hadden het al zien aankomen” zegt de omgeving soms verhuld tegen een gezin dat in het geheel niets heeft zien aankomen. Dit, doordat met de maatschappelijke verbanden zoals school en vriendengroep met het als individu optredende gezin geen enkel verband heeft bestaan.

Ook voor de kleinere maar voor het individu niettemin soms zeer dramatische schokken van het leven kan de moderne maatschappij niet veel meer dan “pech” of het buiten de maatschappelijke wetmatigheden vallen, aanbrengen als oorzaak van de diverse wederwaardigheden die een individu kunnen overkomen. Een diversiteit, veel groter dan ooit in de geschiedenis door de veel grotere individuele veelvormigheid van het leven. Voor de massa ligt genezing wel vaak binnen het bereik, maar is de heropname van het leven in een gezond en zinvol kader vaak verder achter de horizon dan ooit in de geschiedenis.

8 Hersteld: een vernieuwde menselijkheid

“Pech” als enige verklaring van de meest dramatische aspecten van het menselijk leven is wel erg mager voor het menselijk individu dat naar de

eeuwigheid reikt. Extra onverdraaglijk is het in een maatschappij die het begrip berusting niet meer kent en waar de individuele mogelijkheden als onbeperkt gepresenteerd worden. Het ervaringsdeskundige samenzijn heeft de ambitie aan het “herstel” te werken en waar mogelijk de door ontwrichtende ervaringen geschokte persoon aan zichzelf terug te geven en te herbronnen in zijn maatschappelijke omgeving. Dit, door de patiënt centraal te stellen en naar hem of haar te luisteren. De combinatie met het eigen herstel van de ervaringswerker zelf doet de patiënt “in zijn kracht zetten” en mogelijk contact vinden met verdere ervaringskennis van andere mensen en tradities en eventueel spiritualiteit. Het luisteren naar de patiënt en het stimuleren en sturen van zijn of haar eigen kracht doet een individueel bewustzijnsproces in gang zetten dat de patiënt bij zichzelf kan terugbrengen en hem of haar op de weg naar heelwording kan brengen. Dan wordt de kloof van het wetenschappelijk “nog niet weten” en de individuele ervaring overbrugd. De patiënt wordt geholpen zijn wederwaardigheden een plaats te geven en kan met hernieuwde levenslust en levenszin zijn levenspad vervolgen. De pijn van de scheiding tussen zijn aandoening en zijn eigen ervaring wordt opgelost waardoor er sprake is van een menselijke integratie en heelwording: een vernieuwde menselijkheid is bereikt. Minder talrijk zal het aantal mensen zijn - volgens de hoop van de ervaringsdeskundige beweging - dat wegwijnt onder de slagen van het (nood)lot van het leven; juist het opnieuw oppakken van de draad moet praktijk worden.

9 Het herstelproces en ervaringsdeskundigheid: een nieuw cultureel klimaat, brengt een historische correctie

Na het stormachtige succes van de moderne medische wetenschap sinds het eind van de negentiende eeuw zijn er - vanaf de jaren 1970 - ook meer bezwaren tegen het succesverhaal gekomen. Terughoudender is men met medicatie, en de opvatting dat alles met pillen te bestrijden en op te lossen is, is inmiddels achterhaald; dokters worden tegenwoordig opgeleid bij Geneeskunde en niet meer bij “Medicijnen”. Ook voor de rol van het subjectieve en psychologische in tegenwoordig meer aandacht.

Maatschappelijk staat dit in het kader van de crisis van het liberaal- en sociaaldemocratische vooruitgangsgeloof sinds het eind van de jaren 1970

wanneer ook de verzorgingsstaat op zijn grenzen botst en algemeen van wetenschap niet meer de heilsverwachting uitgaat die haar in de jaren 1960 nog kenmerkt.

Met de toegenomen aandacht voor het subjectieve en de emancipatie van de individuele burger kan ervaringsdeskundigheid ook zijn waarde bewijzen: niet langer zijn "de grote ideologische verhalen" aldominant, maar worden deze in toenemende mate beoordeeld en gewaardeerd naarmate zij in het concrete individuele leven betekenis en waarde hebben. Dit geldt ook voor de wetenschappelijke verhalen.

Belangrijk is ook de wederopleving van (nieuwe) religie en spiritualiteit sinds de jaren 1980. Religie is als zingevingkader altijd een concurrent van de wetenschap geweest en biedt de lijdende en gebroken mens - anders dan de wetenschap - bij uitstek een vluchthaven, in onze extreem geïndividualiseerde tijd misschien nog wel meer dan vroeger. Juist de menselijke ervaring - in tegenstelling tot bij de moderne wetenschap - wordt door religie en spiritualiteit als centraal uitgangspunt voor een verdere verkenning van de werkelijkheid genomen. Daarnaast hebben beide een heilsboodschap. Het is niet meer dan logisch dat in een tijd waar de moderne wetenschap haar aanspraken moet matigen door religie en spiritualiteit geïnspireerde praktijken zich meer naar de voorgrond dringen. In een dergelijk klimaat kan ervaring - na op de voorgrond te zijn getreden - gecultiveerd worden tot ervaringsdeskundigheid waar grote behoefte aan bestaat. Ook herstel maakt een dergelijk wederopleving door: de wens het geschonden leven opnieuw in een gezond en zinvol kader te kunnen plaatsen is niet meer dan een aan een geseclariseerde tijd aangepaste versie van oude religieuze en spirituele heilsboodschappen en pretenties. In zoverre is de opkomst van ervaringsdeskundigheid te zien als een historische correctie op een te eenzijdig rationalistische cultuur die het Westen de laatste eeuwen heeft gekenmerkt: op de systeemwereld wordt nu de leefwereld aangesloten, een project dat ook de moderne filosofie - fenomenologie en existentialisme - kenmerkt. Tot slot is er een opvallende overeenkomst - in de vorm van introspectie - met de eveneens niet positivistische wetenschap der psychoanalyse, evenals de psychoanalyticus in opleiding ondergaat ook de ervaringsdeskundige tijdens

zijn opleiding een zelfanalyse als essentieel onderdeel in de vorming voor de beroepspraktijk.